

İSRAİLİN AZƏRBAYCANLI İCMASI: ÖLKƏNİN İCTİMAİ HƏYATINDA SOSIAL QURUP KİMİ İŞTİRAK

Əldə olan məlumatlara görə, hazırda dünyada 120000 - 150000 arasında dağ yəhudisi yaşayır (1. s. 10). Onlar özlərinin doğma yaşayış əraziləri saydığı Azərbaycan, Dağıstan, Gürcüstan, Kabardin-Balkar və Tatiqorskun Rusiya hissəsi ilə bərabər, eyni zamanda Nyu-York, Toronto, Moskvadakı icmalarda da təmsil olunurlar. Dağ yəhudilərinin ən böyük icması İsraildədir. Həmin icmanın 70000-100000 arası üzvü vardır. Qeyd edək ki, dağ yəhudilərinin həyat tərzii və dinə etiqad qaydalarının aşkenazlardan hiss olunacaq şəkildə fərqlənməsi, onların diaspora və İsraildəki yaşamından da yan keçməyib. Onların daha konservativ olması və assimilyasiyaya daha az meyilliliyi dağ yəhudilərini fərqləndirən əsas cəhətlərdəndir. Bu mənada onların başqa dildə (tat) danışmalarını da yaddan çıxartmaq olmaz. Bütün bu fərqliliklərin nəticəsidir ki, dağ yəhudiləri İsrailə repatriasiya olduqdan sonra da həmin ölkədə Yonatan Mişiyevin rəhbərliyi ilə Qafqazdan olanların icması yaradılmışdır. Həmin təşkilatın vasitəsilə icma üzvləri çıxış ölkələri (Azərbaycan, Gürcüstan, Krım, Orta Asiya və s.), oradakı dostları və yaxınları ilə əlaqə saxlayırlar. Bundan başqa, Rusiya Federasiyasının paytaxtı olan Moskvada da dağ yəhudilərinə məxsus «Beyt-Talxun» adlı dini icma və sinaqoq fəaliyyət göstərir (1, s. 11). Həmin icmanın üzvlərinin sponsorluğu ilə eyni adlı sinaqoq İsrailin Tirat-Karmel şəhərində də inşa edilib istifadəyə verilmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda göstərilən icmalarda Azərbaycandan çıxmış dağ yəhudiləri xüsusi çəkiyə malikdirlər.

Azərbaycandan olan dağ yəhudilərinin nə vaxt İsraildə məskunlaşmağa başlamaları dəqiq məlum deyil. Bəlli olan tarixi fakta əsasən XIX əsrin 80-ci illərinin sonunda Dərbənd şəhərinin baş ravvini Şarbat Nisimov Yerusəlimi ziyarət edərkən burada 200-ə qədər dağ yəhudisi qəbrinə rast gəlmişdi. XX əsrin əvvəllərində mənşəcə dağ yəhudisi olan Yoxanan Şubayev Yerusəlimin Beyt-İsrail məhəlləsində sinaqoq inşa etdirib (5). İstər Şubayevin, istərsə də müasir dövrdə Azərbaycandan olan başqa yəhudilər tərəfindən inşa etdirilən sinaqoqları onların sitayiş etdikləri iudaizmə töhfələri kimi qəbul etmək olar. Dini-fəlsəfi dəyərlərə hörmət, bağlılıq həmişə diasporada olan dağ yəhudilərinin identikliyinə qorunub saxlanması üçün mühüm amil olmuşdur.

Azərbaycandan köçən əksər yəhudilər kimi, artıq İsraildə məskunlaşanlar da çıxdıqları ölkə ilə əlaqələrini kəsmir, əksinə çox hallarda həmin əlaqələr daha da inkişaf etdirilir. Son illər Azərbaycandan olan repatriantların sayı azalsa da, İsraildə bu ölkədən köçənlər kifayət qədərdir. Azərbaycandan olan repatriasiyanın aktiv dövrü hesab olunan 1989-1993-cü illərdə İsrailə bu respublikadan 21099 nəfər köçmüşdür. Həmin dövrdən sonrakı üç ildə daha 75 min nəfər yəhudi repatriasiya etmişdir (6).

Ümumiyyətlə, İsraili immiqrantlar ölkəsi adlandırmaq mümkündür. Belə ki, XIX əsrin sonlarında bu ölkənin yəhudi əhalisinin sayı 25 minə çatdığı halda, 1948-ci ilə qədər İsrailə Çar Rusiyası və SSRİ-dən olan 52350 nəfər də daxil olmaqla dünyanın müxtəlif yerlərindən 626 min yəhudi köç etmişdir. 1989-cu ilin ortalarına qədər İsrailə köçən 1 828 122 nəfərdən 215 954-ü SSRİ-dən olmuşdur.

1989-cu ilin sonlarından başlayaraq SSRİ-dən olan kütləvi immiqrasiya İsrail əhalisinin sayını 836 173 nəfər artırdı. Beləliklə, XX əsrin əvvəllərindən 1999-cu ilədək Azərbaycanın da daxil olduğu Çar Rusiyası və SSRİ-dən İsrailə 1 091 545 nəfər yəhudi köçmüşdür(4, s. 97). «Rus aliya»sı adlandırılan bu köç sayına görə digər ölkələrdən olanlardan xeyli çoxdur. Bu, faktiki olaraq bir ölkədən olan əhalinin kütləvi köçü demək idi. Nəzərə almaq lazımdır ki, söhbət İsrail əhalisinin əhəmiyyətli hissəsini əhatə edən sosial qrupdan gedir. 1991-ci ildə yeni gələnlər yəhudi əhalisinin artıq 10%-ni təşkil edirdisə, indi bu rəqəm 20%-ə çatmışdır.

Beləliklə, 90-cı illərdə İsrailə gələnlər ümumi dildə (rus) danışan, eyni sosial-siyasi sistemdən olan, vahid normalar çərçivəsində təhsil almış, ümumi və ya yaxın mədəni, sosial-fəlsəfi dəyərlərlə birləşmiş insanlar idi. «İmmiqrasiya-1990» adlandırılan bu qrup özünün bütün xüsusiyyətləri ilə İsraildə yeni icmanın formalaşması üçün bünövrə qoydu. İmmiqrasiyanın ilk vaxtlarından təşkilatlanmış icma həyatının əlamətləri hiss olunurdu. Bu prosesdə SSRİ-dən köçənlərin arasında çoxluq təşkil edən ziyalıların böyük rolu oldu. Onlar keçmiş SSRİ-dən olan yəhudilərin sosial-mədəni inteqrasiya prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edirdilər.

90-cı illər ərzində İsrailə gələn immiqrantlar cəmiyyətdə böhran kütləsi kimi çıxış edərək, keçmiş SSRİ-dən çıxanların adət-ənənələrini və həyat formasının qorunmasını təmin edəcək ictimai, siyasi, biznes və mədəni elita yaratmaq iqtidarında idilər. 1989-cu ildən 1996-cı ilədək İsraildə bütün hakimiyyət qollarında nümayəndələri, mətbuat orqanları, ictimai birlikləri olan rusdilli icma yarandı. Həmin icma nəinki öz taleyini həll etmək qabiliyyətinə malik olduğunu, eyni zamanda bir çox hallarda onu qəbul edən cəmiyyətlə münasibətlərə də təsir göstərə biləcəyini sübut etdi.

Bu icma Azərbaycanın İsrail cəmiyyətində tanınması və onun maraqlarının əks olunmasında da əhəmiyyətli rol oynayır. Azərbaycandan gələn Avropa və dağ yəhudilərinin də daxil olduğu rusdilli icmanı müəyyən mənada Azərbaycan diasporası kimi də qəbul etmək mümkündür. Belə ki, Azərbaycandan gələn yəhudilərlə yanaşı İsraildə qarışıq ailələrdən olanları və mənşəcə təmiz azərbaycanlıları da həmin icmaya aid etmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, bu ölkədə xeyli sayda azərbaycanlı da məskunlaşmışdır.

Beləliklə, dünyanın 102 ölkəsindən olan yəhudi qruplarının üzvləri olduğu İsrail cəmiyyətində Azərbaycanın da təmsil olunduğunu söyləmək olar (2). Bu icma üzvləri Azərbaycanda əxz etdikləri mədəni, ənənəvi özünəməxsusluqları ilə rəngarəng İsrail cəmiyyətinə yeni çalarlar gətirmişdir.

Keçmiş SSRİ məkanında da güclü yəhudi icmaları, diaspora təşkilatları mövcuddur. Keçmiş Sovet respublikalarında fəaliyyət göstərən ayrı-ayrı dini icmalar, ictimai birliklər və konqreslərə yanaşı həmin ölkələri əhatə edən milli federativ təşkilatlar da yaradılmışdır. Onlar arasında «MDB ölkələri yəhudi icmaları federasiyası» və «Avroasiya yəhudi konqresi» əsas qurumlardır. Federasiyanın prezidenti L.Levayev eyni zamanda «Or-Avner» - Beynəlxalq qeyri-kommersiya fondunun təsisçisidir. Xatırladaq ki, «Or-Avner» fondunun Bakıda da təhsil mərkəzi fəaliyyət göstərir. Həmin məktəbin fəaliyyəti 2004-cü ilin əvvəllərində İsraildə keçirilən MDB-dəki «Xabad Lyuboviç Or-Avner» icmasından olan 1200 nümayəndənin iştirak etdiyi seminarla yüksək qiymətləndirilib. Seminarla çıxış edən Bakı yəhudi dini icması «Xabad Lyuboviç Or-Avner»in sədri, ravvin M.Bruk Azərbaycandakı yəhudi icmasına yaradılan əlverişli şəraiti yüksək qiymətləndirmişdir. Həmin tədbirdə L.Levayevlə yanaşı «MDB ölkələri yəhudi icmaları federasiyası»nın baş ravvini B.Lazar, Ukraynanın baş ravvini A.Xaykin və «Xabad» beynəlxalq mərkəzinin Nyu-Yorkdakı ravvini M.Kotlyarski də iştirak edirdilər.

MDB məkanında fəaliyyət göstərən digər beynəlxalq təşkilat olan «Avroasiya yəhudi konqresi» dünyada mövcud olan nüfuzlu və geniş təsir dairəsinə malik «Amerika yəhudi konqresi», «Latın Amerikasına yəhudi konqresi», «Avropa yəhudi konqresi» qurumlarından sonra dördüncü kontinental təşkilatdır. Konqresin prezidenti Qazaxıstanın tanınmış iş adamı A.Maşkeviçdir. Həm Maşkeviç, həm də Levayev Azərbaycanda səfərdə olmuşlar.

Yuxarıda qeyd olunan təşkilatların işində Azərbaycan yəhudi birlikləri də fəal iştirak edirlər. Bu da öz növbəsində Azərbaycan və onun ictimaiyyəti üçün postsovet məkanında əlavə təsir imkanları deməkdir.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək mümkündür ki, Azərbaycan və Azərbaycan ictimaiyyəti ilə dünyada mövcud olan yəhudi diaspora təşkilatları arasında əlaqələr normal məcrada inkişaf edir. Həmin əlaqələrin inkişafında Azərbaycanda yaşayan yəhudilərlə əsrlərdən bəri formalaşmış qarşılıqlı tolerant münasibətlər əsas rol oynayır. Azərbaycan cəmiyyətində yəhudi milli azlığına olan bu münasibət azərbaycanlıların dözümlü xalq olmasına bir sübutdur. Bu isə öz növbəsində digər ölkələrdə olan yəhudi milli təşkilatlarına Azərbaycanla əlaqələrini inkişaf etdirməyə əsas verir. Çünki müasir dünyada antisemitizmin mövcudluğu şəraitində Azərbaycan və onu təşkil edən millətin başqa bir millətə tolerantlığı bir nümunə olmalıdır. Bəzi dövlətlərdə antisemitizmin artması müşahidə olunan dövrdə belə nümunələr vacibdir. Məsələn, ABŞ Dövlət Departamentinin 2005-ci ildə çap etdiyi 62 ölkədə antisemitizmle bağlı vəziyyətə həsr olunmuş hesabatda antisemit insidentlərin artdığı xüsusi qeyd olunub. Fransada, Almaniyada, Böyük Britaniyada, Belçikada və Niderlandda yəhudi təşkilatlarının ofislərinə, ayrı-ayrı fərdlərə hücumların, yəhudi qəbiristanlıq və təşkilatlarının ofislərinə, ayrı-ayrı fərdlərə hücumları göstərilir. ABŞ Dövlət Sınaqçılarında vandalizm aktlarının çoxalması göstərilir. ABŞ Dövlət Katibinin müavini Maykl Kozak Avropa mətbuatında tez-tez antisemit

notlara rast gəldiyini göstərir. Hesabatda Azərbaycanın qonşusu olan Rusiyaya da xüsusi yer ayrılıb. Hesabatda Rusiyada yuxarıda qeyd olunan hallarla yanaşı Dövlət Dumasının «Rodina», «KPRF» və «LDPR» fraksiyalarının nümayəndələrinin açıq şəkildə antisemit çıxışlar etməsi də qeyd olunur (3).

Bir daha qeyd etmək istərdik ki, məhz belə vəziyyətdə Azərbaycan cəmiyyətindəki tolerant münasibətin mövcudluğu xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Digər tərəfdən istər beynəlxalq erməni milli təşkilatları ilə rəqabət aparmaqda, istərsə də müxtəlif ölkələrdə azərbaycanlılara məxsus diaspora qurumlarının yaradılmasında yəhudi təşkilatları ilə əməkdaşlıq vacibdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Велентер Е. Горские евреи встречаются в Тель-Авиве, чтобы сохранить свою индивидуальность // «Миньян», №8, 2003.
2. Гольд М.Г. Феномен восточноевропейской элиты как фактор межэтнических противоречий в государстве Израиль. // «Восток», №3, 1998, с. 62-78.
3. Газ. «Зеркало», №4, 2000, 07.01.2005.
4. Семенченко Н.А. Иммиграция 1990-х годов в Израиль: некоторые особенности. // Журнал «Восток», №3, 2002, с.97-103.
5. Ханелис В. Большая история маленького народа. Газ. «Вести-2», Ирусалим, 16.11. 2000, №43.
6. Шеффер Э. «Численность евреев Кавказа и динамика их репатриации». Журнал «Возрождение – XXI век», № 11, январь 1999, с.73-83.

РЕЗЮМЕ

Нурлан Алиев

Роль азербайджанской общины как социальной группы в общественной жизни страны

В статье рассматривается роль социальной группы созданной переселенцами из Азербайджана в этнически богатом обществе Израиля, которое состоит из людей, приехавших из разных стран. Отмечается что в стране, в которой существуют разные религии и культуры, евреи, а также азербайджанцы, переехавшие из Азербайджана, составляют единую общину. Наряду с ней прослеживается также деятельность еще более крупной группы людей, состоящей из общин переселенцев из всего бывшего СССР. То, что члены этих общин когда-то жили в одной стране, говорили на одном языке (русском), способствовало сотрудничеству между этими группами. Этим

группам принадлежат СМИ, организации и учреждения. Это показатель того что, в обществе Израиля они занимают важное положение. Большую часть этих групп составляет интеллигенция, она выступает в роли «думающей» группы, которая играют важную роль во время выборов. Рассматривается, роль этих факторов при взаимоотношении этих общин между Азербайджаном и азербайджанцами.

SUMMARY

Nurlan Aliyev

The role of Azerbaijan community as a social group in public life of a country

In the paper the role of a social group formed by the migrants from Azerbaijan in Israeli society which is rich in ethnic terms including the people arived from the different contries. It is noted that in the country where the different religions and cultures coexist, the yews and Azerbaijanians migrated from Azerbaijan make up a single commune. Side by side with it there is observed an activities of greater group of people consisting of the settler's communes from all the former USSR. And the fact that the members of these communes lived once in one the same country, spoke the same langnase (Russian) favoured collaboration between these groups. These groups possess the mass media, organizations and institutions. It points to that they are of importance in the society of Israel. An intelligentsia makes up a greater part of these groups, it acts as "a thinking group" that is of great importance during the elections. The role of these factors at relationship of these communities with Azerbaijan and Azerbaijanians, is considered.